

## АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІСТОРІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

УДК 94: 329 (410) Лейб

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2019.13.101-120>

Ольга Бутурлімова,

аспірантка,

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка

### ВЗАЄМОВІДНОСИНИ МІЖ ЛЕЙБОРИСТСЬКОЮ ПАРТІЄЮ І ХРИСТІЯНСЬКИМИ ЦЕРКВАМИ В АНГЛІЇ НАПРИКІНЦІ ХІХ – ПЕРШІЙ ТРЕТИНІ ХХ СТ.

*Анотація.* В статті розглядаються взаємовідносини між Лейбористською партією і Англіканською Церквою, Римо-Католицькою і «вільними церквами» наприкінці ХІХ – першій третині ХХ ст. Автор наголошує, що Лейбористська партія мала певну підтримку в кожній з цих християнських церков. Зазначається також, що були і менші угруповання, які підтримували Лейбористську партію, такі як, наприклад, Лейбористська Церква, Етична Церква, засновані за підтримки лідерів Лейбористського руху.

Автор торкається проблем соціальної нерівності в британському суспільстві, ілюструючи прикладами допомоги малозабезпеченим з боку Англіканської церкви. Розглядається проблема секуляризації робітничого класу у великих урбанізованих містах.

Автор наголошує на тому, що налагодження тісної співпраці лейбористів з Англіканською церквою, було пов'язано з міцними впливами ідей християнського соціалізму всередині Лейбористської партії.

Досліджуючи внесок нонконформізму в успіхи Лейбористської партії, автор стверджує, що партійні керівники Лейбористської партії виховувалися і

сформувалися під впливом «вільних церков». Однак автор зазначає, що значної електоральної підтримки члени «вільних церков» не надали.

Розглядаючи відносини Лейбористської партії з Римо – Католицькою церквою, автор описує склад католицької громади. На прикладі католицької поправки Дж. Скурра до «Біля про Освіту» 1931 р. автор, спираючись на дослідження британського дослідника П. Катерела, підкреслює, що електорат, католицької релігійної приналежності був для партії дуже важливим, як складова широкої соціальної бази Лейбористської партії.

**Ключові слова:** Лейбористська партія, Християнський Соціалізм, Англіканська церква, Римо-Католицька церква, «вільні церкви», нонконформізм, робітничий клас.

Інтерес до історії церкви та її впливу на політику (і навпаки) став особливо актуальним в сучасному українському суспільстві. На прикладі Великої Британії ми спробуємо розглянути як релігійна приналежність виборців впливала на вибір партійних кандидатів в країні протягом першої третини ХХ століття.

Серед загальних англомовних праць з історії церкви у Великій Британії, які розглядають історію церкви і суспільно-політичні проблеми ХІХ-ХХ століть варто відзначити роботи К. Інґліса [11], А. Хастінґса [9] та Дж. Махіна [12].

Відносини Лейбористської партії з нонконформістськими церквами досліджували Р. Вермут [17], Пітер Катерел [5], [6], Дж. Обелкевіч [14] та ін. Особливу увагу проблемам католицького робітничого класу та його підтримки Лейбористської партії приділено в статті П. Дойла [8].

Лінда-Мері Паркер досліджувала вплив колишніх військових капеланів Англіканської церкви на британське суспільство в міжвоєнний період [15].

В українській історіографії на сучасному етапі свого розвитку спеціального дослідження поки що не має.

У статті автор поставила перед собою завдання проаналізувати відносини між Лейбористською партією і Християнськими церквами у Великій Британії в першій третині ХХ ст. (Англіканською Церквою, Римо-Католицькою Церквою і Нонконформістськими деномінаціями). Дослідити як склалися відносини між Лейбористською партією і духовними лідерами церков, між звичайними людьми, які належали до цих деномінацій і тими англіканцями, нонконформістами чи католиками, які були активними діячами в Лейбористській партії протягом 20-х рр. ХХ ст. Автор робить спробу дослідити вплив цих відносин на результати виборів і розвиток партії. Одним із завдань є з'ясувати ставлення представників «вільних церков» до Лейбористської партії і визначити вплив релігійної приналежності членів Лейбористської партії на передвиборчі програми та як втілювалися у життя ці програми під час перебування партії при владі.

Вивчаючи поставлену проблему необхідно звернути увагу на те, що міжвоєнний період характеризується зниженням впливу Ліберальній партії, традиційного союзника нонконформістських («вільних») церков та посиленням Лейбористської партії. Поступово збільшуючи кількість своїх індивідуальних і корпоративних членів, Лейбористська партія змогла стати партією національного рівня і протягом останніх 100 років була і є головним конкурентом Консервативної партії. Дійсно, маючи велику кількість асоційованих членів, тред-юніонів, соціалістичних товариств, молодіжних і жіночих рухів, партія намагалася зберегти і посилити свої позиції, знаходячи шляхи зближення з кожною складовою свого потенційного електорату, і релігійний фактор також мав тут велике значення.

Ще з часів середньовіччя у Великій Британії історично склалися дві християнські традиції: католицька і протестантська. В епоху Реформації в країні поширюється протестантизм. Державною церквою у Великій Британії є Англіканська церква. Утворена згори Англіканська церква затвердилась як середина, з католицькими і протестантськими традиціями. Подібно до католицької вона зберігає єпископат, інститут чернецтва, символи віри, разом з

тим, поєднує католицький догмат про рятівну силу церкви з протестантським, де порятунок людини залежить від особистої віри. Як наслідок в Церкві Англії простежується течія: «високої церкви», яка тяжіє до католицизму (англокатолики) та «низької церкви», яка в більшій мірі дотримується принципів протестантизму (євангелісти). Існує і проміжна течія, представлена «широкою церквою» [2, с. 212].

До кінця XVII ст. згідно законодавству жодна конфесія окрім Церкви Англії не могла функціонувати на теренах королівства. Можна сказати, що в політичній сфері нація була представлена Парламентом, а в духовній – Церквою Англії. Необхідно враховувати, що після відокремлення від держави Англійської церкви Уельса у 1920р., Церква Англії, як державний інститут функціонує тільки на території Англії. Проте, де факто її вплив поширюється на всі англійські церкви Сполученого королівства та їх прихожан. Національну Пресвітеріанську Церкву Шотландії (Церква Шотландії), а також особливий статус церкви в Ольстері в статті автор не розглядає.

У результаті міжконфесійної боротьби, позбавленими громадянських і політичних прав опинилися ті протестантські конфесії, які не підтвердили свою приналежність державній церкві. Їх називають нонконформістами, диссентерами чи «вільними церквами». До останніх з 1785 р. відносять і методистів [2, с.113].

З розвитком капіталізму, політизацією суспільства, відбулося поступове зрівняння статусу віруючих всіх конфесій, але державний статус і в XX ст. забезпечував Англійській Церкві ряд переваг, а саме: володіння великими земельними ділянками, зв'язок з короною, присутність в Палаті Лордів англійських єпископів і контроль за початковою і частково вищою освітою [1, с. 214]. Все це говорить про те, що Англійська Церква мала великий авторитет і вплив на суспільство. Крім того, налагодження тісної співпраці лейбористів з Англійською церквою, було пов'язано з міцними впливами ідей християнського соціалізму всередині лейбористської партії. Проповідницька діяльність служителів церкви сприяла збільшенню підтримки

Лейбористської партії серед населення і допомагало партії збільшувати кількість своїх прихильників.

Окрім впливу ідей християнського соціалізму, іншим важливим джерелом впливу на лейбористський рух на початковому етапі були протестантські «вільні церкви». Розглядаючи як склалися відносини Лейбористської партії з представниками «вільних церков», необхідно зазначити, що до «вільних церков» або нонконформістів ми відносимо такі протестантські деномінації як методисти, конгрегаціоналісти, баптисти, квакери, Армія Спасіння, та деякі інші релігійні товариства. Всі ці деномінації асоціювалися виключно з Ліберальною партією і мали анти англіканську позицію, оскільки англіканство асоціювалось з «високою церквою», і представництвом привілейованих класів.

До 20-х рр. ХХ ст. приблизно 60 відсотків населення Англії та Уельсу були англіканцями, тобто вінчали і хрестили своїх дітей в англіканських храмах. Близько 15 відсотків мешканців були членами «вільних церков» і 5% католиками. Більше 15 відсотків громадян Англії та Уельсу до релігії відносились прохолодно і церкву не відвідували [1, р. 216].

Аналізуючи ситуацію, яка склалася на поч. ХХ ст. можна сказати, що округи, які опинились в зоні впливу англіканства, як правило, віддавали свою підтримку Консервативній партії. Англіканська Церква усвідомлюючи свої інтереси, в умовах конкуренції з нонконформістами і римо-католиками, намагалась відстояти свій національний статус. Цікаво, що у проповідях і церковних памфлетах ще в період з 1857 по 1861 рр. теза про те, що Англіканська церква, як церква нації несе особливу відповідальність за те, щоб привести маси до поклоніння була дуже популярною [11, р. 23]. У 1880-х роках англіканські священики висловлювали свої думки щодо необхідності підвищення впливу церкви на широкі верстви населення. «Якщо ми в Церкві Англії не будемо займатися з масами, – було сказано на церковному конгресі у 1880р., – то маси займуться нами. Що стосується нашої організації зараз, то ми залежимо від всенародного голосування країни» [11, р. 34]. І дійсно,

Англiканська церква намагалась збільшити вплив на мiських робiтників у своїх приходах, надаючи грошову допомогу нужденним, організовуючи спеціальні служби для бідноти, так звані «служби для тих, хто в лахміттях» в залах і аудиторіях [11, р. 20]. Люди, які не мали пристойного одягу, не відвідували ексклюзивно збудовані каплиці [11, р. 20]. Тому Церква намагалась їм у цьому допомогти. Церковні уповноважені допомагали також підтримувати старі і нові церковні будівлі в робітничих приходах. Це була постійна необхідна допомога без якої церковна проповідь була б менш ефективною. Разом з тим, важливо підкреслити, що Англiканська церква мала особливі труднощі по евангелізації робітничого класу оскільки сама церква асоціювалась з урядом, і класами, які керують [11, р. 9].

Після Першої світової війни все більше пастирів як англiканської церкви, так і «вільних церков» усвідомили свою слабкість у виконанні своїх зобов'язань перед бідними. Так звані «контужені падре», які пройшли всі складнощі війни разом зі своїми прихожанами, і тими, хто були християнами, але церкву не відвідували, змогли налагодити з ними дружні відносини і намагалися звільнити церкву від елітизму і снобізму [15, р. 31].

Фахівець з історії церкви і її відносин з робітничим класом, Кеннет Інгліс зазначає, що робітничий клас в сер. ХІХ ст. майже не відвідував церкви. Самим низьким було відвідування церков в Лондоні та інших крупних промислових містах таких як Бредфорд та Лідс [11, р. 1]. Саме в Лондоні соціалістично-робітничий рух був найбільш секулярним. Це пояснюється тим, що велике місто пропонувало широку палітру дозвілля, що між вибором відвідати в неділю церкву чи, наприклад, кіно, обирали, як правило, кіно. Гостро стояло питання з вживанням алкоголю і азартними іграми. В кожній з зазначених церков були запроваджені дії по вирішенню соціальних проблем робітництва. Це були какао-клуби, товариства стриманості, намагалися скасувати недільні сеанси кіно. Однак, були і ті, хто намагався використовувати такі місця проведення дозвілля, як театр і кіно для наповнення їх християнською тематикою.

Кращою була ситуація в сільськогосподарських місцевостях. Проте переїжджаючи в місто мешканці сіл отримували нове оточення, в якому можливо було і не відвідувати церкву в неділю. Це було проблемою, бо впливові політики надавали велике значення Недільному відвідуванню церкви, де після служби, за трапезою релігійної громади, спілкувались на різні теми, включаючи і політику [1, р. 210].

Так, в Бредфорді було запроваджено «Індустріальну неділю», схожі події відбувалися і в Глосестері. В Кардіф однією з важливих ознак діяльності Лейбористської партії були добре відвідувані конференції, де з 1921 р. з'явився Церковно-трудоий комітет, очолений вікарієм Кардіфа. Крістофер Ховард відмічає важливу підтримку Лейбористської партії біля 500-ми кліриками Англiканської церкви та їх сестрами церквами Шотландії та Уельсу. Як, зазначав Архієпископ Ланг, це (підтримка партії церквою) була одна з найбільш значущих подій в післявоєнній історії [10, с. 69].

Така підтримка церкви особливо була корисною в сільських місцевостях, де позиції лібералів і консерваторів були міцнішими за лейбористські. Це пояснюється тим, що до 1926 р. лейбористи не мали офіційної сільськогосподарської програми [4, с. 86]. Місцеві осередки партії використовували позитивне ставлення приходських священників для підтримки авторитету лейбористів серед населення. Зокрема позитивне ставлення англiканських священників до Лейбористської партії, таких як Кенон Ф. Л. Доналдсон і Дж. М. Девідсон було дуже цінним особливо у місцевості фермерських поселень Пітерборо [10, р. 71].

По закінченню війни все більше священників Англiканської церкви починали підтримувати Лейбористську партію. Зокрема, яскравий приклад Конрада Ноеля, вікарія Сакстеда (Ессекс), який у своїй книзі «Що таке Лейбористська партія і чого вона хоче», у восьмій главі «Церква і Лейбористські потреби» стверджує що сотні священників, хто і не мріяв голосувати за офіційну Ліберальну партію, зараз підтримують соціалістів, лейбористів чи навіть ліберал-колективістів... [13, р. 104]. Єпископ Пітерборо

стверджував, що більша частина духовенства голосує за Лейбористську партію. Але його публічна підтримка Лейбористської партії була, як виняток, серед англокатоликів Східного Мідлендсу [10, р. 69]. Тут лейбористи ще не мали необхідно впливу.

Відносини між лейбористським рухом і Церквою Англії у повоєнні роки пов'язані з діяльністю руху «за Життя і Свободу» заснованого Віл'ямом Темплом, Альбертом Менсбриджем, Х. Р. Л. Шепардом та іншими англіканцями, багато з яких були капеланами у військах під час Першої Світової війни. Р. Тоуні та В. Темпл, які у 1918 р. вступили до лав Лейбористської партії були ідейними засновниками її соціальних і моральних реформ. Рух «за Життя і Свободу» посилювався в 20-х рр. ХХ ст. Найбільш значущим було проведення міжконфесійної конференції з Християнської політики, Економіки, Громадянської позиції (англійською Сорес) у Бірмінгемі у квітні 1924р. По суті це було об'єднання християнських соціалістів, освічених педагогів-теоретиків і екуменістів. В подальшому це об'єднання позитивно впливало на міжконфесійний діалог, сприяло організації конференцій, видавало велику кількість літератури та підтримувало подальші дослідження [12, р. 20].

Цікавим є приклад В. Темпла, який обіймав посаду архієпископа Йорського (1929 – 1942). Завдяки його діяльності Церква Англії зіграла позитивну роль в подоланні впливів фашистських організацій в Британії та підготовки суспільства до реформ, втіленими у життя лейбористськими урядами післявоєнного часу на чолі з Клементом Етлі [1, с. 239]. Необхідно зазначити, що з боку церкви, крім агітаційної підтримки у проповідях, була і підтримка справами. Зокрема, настоятель Абердінського собору в Лондоні, дозволив розвісити передвиборчі плакати Лейбористської партії. [1, с. 239]. А ті священники, які не мали лейбористських кандидатів в своїй місцевості підтримували Лейбористську партію листами та статтями в пресі [13, р. 104]. Тут, варто згадати лист Дж. Рамзі Макдональда до священника Англіканської церкви Конрада Ноеля про те, що він (Дж. Рамзі Макдональд), без сумніву,



визнавав велику підтримку, яку надали священники, які з симпатією ставилися до соціалізму, під час виборів [13, р. 106].

Але поступово відносини між Англiканською Церквою i Лейбористською партiєю змiнюються. Загострення вiдносин мiж партiєю i церквою вiдбулось на фонi того, що уряд Дж. Р. Макдональда вiдмовлявся визнавати факт гонiння християн бiльшовиками в СРСР в 20-х роках. А пiсля Всезагального страйку травня 1926 р. цi вiдносини ще бiльш ускладнилися [10, р. 69]. В. Темпл закликав до мирного вирiшення конфлiкту, проте в церковних колах були побоювання, що соцiалiстичний рух може набути революцiйного i антиклерикального характеру.

I дiйсно, були i тi, хто був незадоволений Англiканською церквою та соцiальною полiтикою, яку церква пiдтримувала, заперечуючи прагнення робiтничої людини до покращення умов свого життя i працi. Вони знайшли своє мiсце в Лейбористськiй Церквi (заснованiй Дж. Тревором i при пiдтримцi К. Хардi), Етичнiй Церквi (за пiдтримки Дж. Рамзi Макдональда), Армiї Спасiння (заснована Уiльямом Бутом) та деяких iнших релiгiйних товариствах [18, р. 238]. Всi цi органiзацiї вiдреагували на те, що наприкiнцi ХIХ ст. робiтники залишались без пiдтримки церкви, оскiльки Англiканська церква iдентифiкувалась з Консервативною партiєю i в суперечливих питаннях мiж працедавцем i робiтниками пiдтримувала i захищала iнтереси бiльш заможних працедавцiв. Вислiв К. Хардi, який регулярно виступав в Лейбористськiй Церквi ще у 1890-х рр., що багатi i середнi класи анексували Iсуса, яскраво вiдображають почуття незаможних робiтничих верств населення напр. ХIХ на поч. ХХ ст. [18, р. 241].

Налагодження тiсної спiвпрацi лейбористiв з Англiканською церквою, було пов'язано з мiцними впливами iдей християнського соцiалiзму всерединi лейбористської партiї. Ф. Д. Морріс, Дж. Ледлоу, Ч. Кінгслі були засновниками християнського соцiалiзму у Великiй Британiї сер. ХIХ ст. Вони намагалися використовувати християнськi принципи моралi та справедливостi для вирiшення соцiальних проблем. Християнськi соцiалiсти наприкiнцi ХIХ

століття намагалися змінити сприйняття англіканської церкви, як представниці еліт, і стали за словами Ф. Д. Моріса «медіаторами між молодого Англією середніх і вищих верств населення і робітниками та намагались звільнити християнство від того, що Моріс називав «кастовою мораллю» [11, р. 19]. Гільдія Св. Метью та Християнській Соціальної Союз були соціалістичними товариствами пов'язаними з діяльністю священиків Англіканської Церкви.

Варто підкреслити, що Християнські соціалістичні гілки вже існували в межах інших церков. Наприклад, Соціалістичне Квakerське Товариство, Римокатолицьке Соціалістичне товариство. На відміну від континентального соціалізму, британський соціалізм не мав антирелігійного характеру. Тут необхідно зазначити, що з часів Жовтневого перевороту 1917 р. більшість соціалістичних режимів побудовано на марксистських доктринах і мали чіткий антирелігійний характер. Хоча секулярний, чи антирелігійний соціалізм був виключенням, а релігійний соціалізм до подій жовтня 1917 р. – популярним [16].

У Великій Британії континентальний соціалізм не набув широкого визнання, тому що він конфліктував з релігійними віруваннями більшості робітництва та його лідерів. Тому, кожна спроба зрозуміти Лейбористський рух у ХХ ст. повинна враховувати зв'язки, що історично існували між Християнством і Соціалізмом в Британії [19, р. 355].

Говорячи про вплив нонконформізма на Лейбористську партію, слід наголосити, що нонконформізм виховував майбутніх партійних лідерів. Такі відомі лейбористи, члени Лейбористських урядів, як Артур Гендерсон, Філіп Сноуден та А.В. Александр були членами «вільних церков». Джеймс Рамзі Макдональд, перший Прем'єр міністр від Лейбористської партії наголошував що Нонконформізм, «готує наших ораторів з їх кафедр і моделює наших відданих працівників в їх Недільних школах» [19, р. 205]. Артур Гендерсон, лідер партії і член лейбористських урядів (методист) писав у 1929 р.: « Це беззаперечний факт, що більшість членів Парламенту від Лейбористської партії в будь який час за останні 25 років перейшли в сферу своєї активності завдяки

недільним школам, біблейським курсам, товариствам стриманості чи кафедрам (проповідницьким) [18, р. 212]. Тобто, ми бачимо, що партійні керівники Лейбористської партії були не ортодоксальними християнами, а виховувалися і сформувалися під впливом «вільних церков».

Пітер Каттерал подає статистичні дані релігійного походження міжвоєнної Лейбористської партії, які підтверджують вищезазначені слова лейбористських лідерів. Він стверджує, що близько половини членів Парламенту від Англії і Шотландії були нонконформістами і менше ніж 10% нерелігійні [18, р. 213].

Таким чином, кількість індивідуальних нонконформістів, які були активними і впливали на партію міжвоєнного періоду був значним. При цьому лейбористські депутати, «члени вільних церков» зробили важливий внесок в розвиток і ідеали Лейбористської партії. Але все ж таки, нонконформізм залишався головним представником лібералізму. Лише одна з трьох нонконформістських каплиць підтримувала лейбористів [18, с. 218]. Більшу підтримку лейбористам надавали Квакери, завдяки пацифістській позиції, яку обстоювали лейбористські лідери протягом Першої світової війни [18, с. 218]. Підраховано, що на 1926 р. близько половини квакерів голосували за лейбористів [18, с. 218].

Статистичні дані надані П. Катерелом про географічне розподілення нонконформізму у 1922 р. згідно з кількістю місць, отриманими лейбористами в Парламенті, свідчать про те, що там де виборці були переважно нонконформістами, лейбористи мали меншу кількість мандатів у порівнянні з лібералами. І що лейбористи мали кращі результати там, де нонконформізм був найменш поширеним [5, р. 678]. Тому можна зробити висновок, що суттєвої електоральної підтримки нонконформізм лейбористам не надав, його головним внеском в успіхи Лейбористської партії було надання успішних кандидатів і церковне виховання провідних діячів лейбористського руху міжвоєнного періоду.

Розглядаючи відносини Лейбористської партії з християнськими церквами треба відзначити і налагодження зв'язків з Римо-католицькою Церквою. У Великій Британії Римо-Католицька церква представлена трьома групами. До першої відносять традиційні (*recusant*) католицькі родини, які нараховували близько 50 тисяч людей і, які сповідували католицизм ще з XVI ст. Другу групу представляють ірландські переселенці та їх нащадки, які осідали в таких містах як Лондон, Ліверпуль, в так званих «бавовняних» і портових містах. Третя складова, це навернені, головним чином, з Англіканства, тобто ті, хто перейшов з Англіканської Церкви до Католицької.

Звернемо увагу, що Католицька громада, була представлена майже у всіх соціальних верствах суспільства, а головним чином, ірландськими переселенцями та їх нащадками. Ірландські іммігранти-католики, а не наверненні у католицизм з інших віросповідань, зробили англійський католицизм чисельно помітним. Реформа по емансипації католиків 1829 р. стала можливою завдяки критичному стану в Ірландії, де більшість населення сповідувала католицизм [1, с. 213].

Однак історична ненависть до Риму, зберігалась на всіх соціальних рівнях, а несприятливе ставлення до ірландців серед робітників залишалось дуже поширеним через конкуренцію в працевлаштуванні. Кількість католиків в Англії та Уельсі коливалась у 1880-х рр. від 1 млн. майже до 1,7 млн. осіб [11, р.173]. Якби не хвиля зменшення релігійності, яка охоплювала, головним чином чоловіків, чисельні показники були б ще більшими. З іншого боку, багатодітність серед католицьких родин робітничого класу призвела до збільшення долі католиків в Англії в XIX ст. [11, р. 173].

Після 1921р., лейбористам вдалося заручитися підтримкою великої частини робітничого класу католицького віросповідання. Крім того, Джеймс Рамзі Макдональд перед виборами 1929 р. особисто відвідував ряд католицьких околиць Шотландії [3, с. 17].

Партійну поведінку представників Лейбористської партії прихильних, головним чином до нонконформізму, цікаво презентує Пітер Каттерал на

прикладі щодо голосування католицької поправки Дж. Скурра до Біля «Про освіту 1931 р.» Альбер Лоу, як вірний нонконформіст проголосував проти поправки не дивлячись на обіцянки католицьким виборцям свого округу на попередніх виборах. Ніхто з 4 депутатів від Лейбористської партії Бредфорда не був католиком – двоє дійсно належали до нонконформістів, все ж таки три, проголосували проти свого уряду і за поправку. Тільки сер Норман Енджел, який виступав від округу з найменшою приналежністю виборців до католицької церкви, проголосував за уряд і проти поправки. Вільям Ліч, який не входив до будь якої церкви, балотувався від Бредфорд Централь – підтримав поправку. Факт, що декілька нонконформістів, які балотувалися від інших округів в Ланкаширі, Йоркширі, чи Лондонському Іст Енді, включаючи міністра конгрегаціоналістів Гордона Ланга, який також підтримав поправку, демонструє, що переваги католицької підтримки були оцінені не тільки в Бредфорді. Що, навіть особиста ворожість до католицизму представників Парламенту прихильних до нонконформізму, не завадила підтримати католицьку поправку Дж. Скурра заради збереження своїх мандатів в католицьких округах. Особливо ця підтримка була важливою в Ліверпулі. Цікаво, що навіть єдиний кандидат-нонконформіст від Лейбористської партії Ліверпуля підтримав поправку не дивлячись на глибоку ворожість до католицизму, властиву багатьом примітивним методистам в Ліверпулі. Переконлива більшість депутатів нонконформістів від Лейбористської партії приєдналася до нього і підтримали католицьку поправку Дж. Скурра.

Таким чином, відносини Лейбористської партії з Християнськими Церквами у Великій Британії були важливим елементом електоральної політики партії на початку ХХ ст. Після закінчення Першої світової війни все більше священиків християнських церков починають уважніше ставитись до соціальної нерівності в Британському суспільстві. Після виборчої реформи 1918 р. збільшується кількість голосуючих, вливається значний відсоток виборців робітничого походження, що позитивно вплинуло на посилення Лейбористської партії в британській політичній системі.

Ідеологічне підґрунтя Християнського соціалізму в Лейбористській партії сприяло налагодженню відносин з Англійською Церквою. Церковні діячі підтримували партію в проповідях і пресі. Особливо важливою стала підтримка англійських священиків в сільській місцевості, де успіхи партії були порівняно незначними.

Зниження популярності Ліберальної партії серед представників «вільних церков», пояснює їх «трансфер» до лейбористів. В той же час перебування у коаліції з консерваторами, підштовхнули перехід частини членів Ліберальної партії до Англійської церкви і Консервативної партії. Якщо говорити про нонконформістів, то їх внесок, головним чином був на рівні індивідуального членства в лавах партії багатьох помітних членів тред-юніонів, Парламенту, а з 1923 р. і першого лейбористського уряду, 1929 р. – другого лейбористського, і коаліційного уряду 1931 р.

#### **Список використаних джерел та літератури:**

1. Великобритания: эпоха реформ / под ред. А. А. Громько. – М.: Издательство «Весь мир», 2007. – 536 с.
2. Ревуненкова Н. В. Протестантизм / Н. В. Ревуненкова. – М.–Спб.: «Издательский дом Питер», 2007. – 224 с.
3. Сарне Л. Робітнича партія Англії і релігія / Л. Сарне. – Харків-Київ: Державне видавництво «Пролетар», 1931. – 83 с.
4. Суслопарова Е.А. Эволюция лейбористской партии Великобритании во второй половине 20-х гг. XX века / Е. А. Суслопарова. – Москва: издательство Московского университета, 2007. – 364 с.
5. Catterall P. Morality and Politics: The Free Churches and The Labour Party Between The Wars/ P. Catterall //The Historical Journal. – 1993. – 36, № 3. – P. 667 – 685.
6. Catterall P. Labour and the Free Churches, 1918 – 1939: Radicalism, Righteousness and Religion [Electronic Resource] / P. Catterall. – London: Bloomsbury, 2016. – 336 p. – Mode of Access:

[https://books.google.com.ua/books?id=J51WDgAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=ru&source=gb\\_s\\_g\\_summary\\_r&cad=0#v=onepage&q&f=false](https://books.google.com.ua/books?id=J51WDgAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=ru&source=gb_s_g_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false) – Last Access: (01.02.2019). – Title from the Screen.

7. Cook C. The Longman Handbook of Modern British History, 1714-2001 / C. Cook, J. Stevenson. – London: Longman, 2001. – 506 p.

8. Doyle P. Religion, Politics and the Catholic Working Class [Electronic Resource] / P. Doyle // New Blackfriars. – 1973. – № 54(636). – P. 218-225. – Mode of Access: <http://www.jstor.org/stable/43245935> – Last Access: (01.02.2019). – Title from the Screen.

9. Hastings A. A. History of English Christianity. 1920 – 2000 [Electronic Resource] / A. Hastings. – Lnd: SCM Press, 2001. – 720 p. – Mode of Access: <https://www.questia.com/library/journal/1P3-822928741/a-history-of-english-christianity-1920-2000> – Last Access: (01.02.2018). – Title from the Screen.

10. Howard C. Expectations Born to Death: Local Labour Party Expansion in the 1920s / C. Howard // The Working Class in Modern British History. – Cambridge: Cambridge U. P., 1983. – P.65-81.

11. Inglis K. Churches and the Working Classes in Victorian England [Electronic Resource] / K. Inglis. – Lnd – N.Y: Routledge, 2007. – Mode of Access: <https://play.google.com/books/reader?id=BelXAQAAQBAJ&pg> Last Access: (01.02.2018). – Title from the Screen.

12. Machin G.I.T. Churches and Social Issues In The Twentieth Century Britain [Electronic Resource] / G. I. T. Machin. – Oxford: Clarendon Press, 1998. – 273 p. – Mode of Access: [https://books.google.com.ua/books?id=6gKXGDF9310C&printsec=frontcover&hl=ru&source=gb\\_s\\_g\\_summary\\_r&cad=0#v=onepage&q&f=false](https://books.google.com.ua/books?id=6gKXGDF9310C&printsec=frontcover&hl=ru&source=gb_s_g_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false) – Last Access: (01.02.2018). – Title from the Screen.

13. Noel C. The Labour Party What It Is and What It wants / C. Noel. – Lnd.,1906

14. Obelkevich J. Religion and Rural Society South Lindsey, 1825 – 1875 [Electronic Resource] / J. Obelkevich. – Lnd.: Clarendon Press, 1976. – 353 p. –

Mode of Access:  
<https://books.google.com.ua/books?id=55vYAAAAMAAJ&q=Obelkevich+religion+and+rural+society&dq=Obelkevich+religion+and+rural+society&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKEwiz04DR1MDgAhWNposKHRncBFIQ6AEIKTAA> – Last Access:  
(01.02.2018). – Title from the Screen.

15. Parker L. M. Shell-Shocked Prophets: The Influence of Former Anglican Army Chaplains on the Church of England and British Society in the Interwar Years: Phd thesis for the degree of Doctor Philosophy [Electronic Resource] / L. M. Parker; University of Birmingham, 2013. – Mode of Access:  
<https://etheses.bham.ac.uk/id/eprint/4495/1/ParkerL13PhD.pdf>

16. Strube J. How socialism helped to seed the landscape of modern religion [Electronic Resource] / J. Strube. – Mode of Access:  
<https://aeon.co/ideas/how-socialism-helped-to-seed-the-landscape-of-modern-religion> – Last Access:  
(01.02.2019). – Title from the Screen.

17. Wearmouth R. F. Methodism and the Working class in England, 1800-1850 [Electronic Resource] / R. F. Wearmouth. – Lnd: Routledge, 1936. – 269 p. – Mode of Access:  
<https://books.google.com.ua/books?id=XEUiAAAAMAAJ&q=wearmouth+methodism+publishing&dq=wearmouth+methodism+publishing&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKEwjFpv2KwMDgAhVopIsKHVbhBD0Q6AEIZTAI> – Last Access: (01.02.2018). – Title from the Screen.

18. Worley M. (ed.) The Foundation of The British Labour Party: Identeties, Cultures and Perspectives, 1900-1939 [Electronic Resource] / M. Worley. – Ashgate, 2009. – 260 p. – Mode of Access:  
<https://books.google.com.ua/books?id=Fki0YScKbA8C&printsec=frontcover&dq=labour+party&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKEwiQ6-vAz8PcAhUB2CwKHZarCJk4ChDoAQhaMAc#v=onepage&q=labour%20party&f=false> – Last Access: 01.02.2019. – Title from the Screen.

19. Worthington Smith R. Religious Influences in the Background of the British Labour Party [Electronic Resource] / R. Worthington Smith // The



Southwestern Social Science Quarterly. – 1957. – № 4 (37). – P. 355–369. – Mode of Access: <https://www.jstor.org/stable/42880255> – Last Access: (10.02.2019). – Title from the Screen.

### References:

1. Gromyko, Al. A., Babynina, L. O., Kapitonova, N. K., Ostapenko, H. S., Peregudov, S. P., Stepanova, N. M., Khesin, Ye. S. (2007) *Velikobritaniya: epokha reform*. Moskva: Isdatelstvo «Ves mir».
2. Revunenkov, N. V. (2007). *Protestantizm*. Moskva – Spb.: «Izdatel'skij dom Piter».
3. Sarne, L. (1931). *Robitnycha partiya Anhliyi i relihiya*. Xarkiv-Kyyiv: Derzhavne vydavnytvo «Proletar».
4. Susloparova, E.A. (2007). *Evolycyya lejborystskoj partyy Velykobrytanyy vo vtoroj polovyne 20-x hh. XX veka*. Moskva: yzdatel"stvo Moskovskoho unyversyteta.
5. Catterall, P. (1993). Morality and Politics: The Free Churches and the Labour Party between the Wars. *The Historical Journal*, 36 (3), pp. 667- 685. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/2639783>
6. Catterall, P. (2016). *Labour and the Free Churches, 1918 – 1939: Radicalism, Righteousness and Religion*. Retrieved from [https://books.google.com.ua/books?id=J51WDgAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=r u&source=gb\\_s\\_g\\_summary\\_r&cad=0#v=onepage&q&f=false](https://books.google.com.ua/books?id=J51WDgAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=r u&source=gb_s_g_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false)
7. Cook, C. & Stevenson, J. (2001). *The Longman Handbook of Modern British History, 1714-2001*. London: Longman
8. Doyle, P. (1973). Religion, Politics and the Catholic Working Class. *New Blackfriars*, 54(636), pp. 218-225. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/43245935>
9. Hastings, A. A. (1986). *History of English Christianity. 1920 – 1985*. Retrieved from <https://www.questia.com/library/journal/1P3-822928741/a-history-of-english-christianity-1920-2000>

10. Howard, C. (1983). *Expectations Born to Death: Local Labour Party Expansion in the 1920s*. In Pelling, H. (ed.) *The Working Class in Modern British History* (pp. 65 – 81). Cambridge: Cambridge U. P.

11. Inglis, K. (2007). *Churches and the Working Classes in Victorian England*. Retrieved from [play.google.com/books/reader?id=BelXAQAAQBAJ&pg](https://play.google.com/books/reader?id=BelXAQAAQBAJ&pg)

12. Machin, G. I. T. (1998). *Churches and Social Issues In The Twentieth Century Britain*. Retrieved from [https://books.google.com.ua/books?id=6gKXGDF9310C&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbg\\_summary\\_r&cad=0#v=onepage&q&f=false](https://books.google.com.ua/books?id=6gKXGDF9310C&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbg_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false)

13. Noel, C. (1905). *The Labour Party What It Is and What It wants*. Lnd.

14. Obelkevich, J. (1976). *Religion and Rural Society South Lindsey, 1825 – 1875*. Retrieved from <https://books.google.com.ua/books?id=55vYAAAAMAAJ&q=Obelkevich+religion+and+rural+society&dq=Obelkevich+religion+and+rural+society&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKEwiz04DR1MDgAhWNposKHRncBFIQ6AEIKTAA>

15. Parker, L. M. (2013). *Shell-Shocked Prophets: The Influence of Former Anglican Army Chaplains on the Church of England and British Society in the Interwar Years* (Doctoral dissertation) Retrieved from University of Birmingham <https://etheses.bham.ac.uk/id/eprint/4495/1/ParkerL13PhD.pdf>

16. Strube, J. (Nov. 2017). *How socialism helped to seed the landscape of modern religion*. Retrieved from <https://aeon.co/ideas/how-socialism-helped-to-seed-the-landscape-of-modern-religion>

17. Wearmouth, R. F. (1936). *Methodism and the Working class in England, 1800-1850*. Retrieved from <https://books.google.com.ua/books?id=XEUiAAAAMAAJ&q=wearmouth+methodism+publishing&dq=wearmouth+methodism+publishing&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKEwjFpv2KwMDgAhVopIsKHVbhBD0Q6AEIZTAI>

18. Worley, M., Taylor, R., Crompton, G., Taylor, A., Wrigley, C., Cohen, G., L. (2009). *The Foundation of The British Labour Party: Identities, Cultures and Perspectives, 1900-1939*. Retrieved from

<https://books.google.com.ua/books?id=Fki0YScKbA8C&printsec=frontcover&dq=labour+party&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKEwiQ6-vAz8PcAhUB2CwKHZarCJk4ChDoAQhaMAc#v=onepage&q=labour%20party&f=false>

19. Worthington Smith, R. (1957). Religious Influences in the Background of the British Labour Party. *The Southwestern Social Science Quarterly*, №37(4), 355-369. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/42880255>

**Olha Buturlimova,**

Post-graduate student, Faculty of History,  
Taras Shevchenko National University of Kyiv

## **RELATIONS BETWEEN LABOUR PARTY AND CHRISTIAN CHURCHES IN ENGLAND AT THE END OF XIX – THE FIRST THIRD OF THE XX CC.**

*The article traces the responses of the Church of England, Roman – Catholic Church and “free churches” on the development of the Labour Party. The author underlines that Labour party was assisted by those Christian churches. It is mentioned also that Labour Church and Ethic Church as Labour supporters too.*

*The article touches upon such problems as social inequality in British society, secularization of the working class in urban cotton towns and ports. Anglican Church’s help to the low-income working class is investigated also.*

*The author underlines that British Labour party was deeply influenced by Christian Socialism so it made its relations with Church of England closer. Chaplains supported the Labour party in their sermons, letters and church press. Such favour was especially crucial in rural areas where Labour party had lower election results in comparison with Liberal and Conservative parties.*

*The author analyses contribution of the “free churches” to the development of the Labour party. It is widely recognized that “free churches” are identified as traditional ally of the Liberal party. The author confirmed that “free churches” did*

*not give wide electoral support to the Labour party but gave considerable amount of candidates who were active in trade unions, local Labour parties and in the British Parliament.*

*The author also considers that the Roman – Catholic communities mainly represented by Irish immigrants and their descendants as an important part of the wide social base of the Labour Party.*

*The author comes to conclusion that strong ties between Christian churches and the British Labour party help us to explain its program and election successes in the first third of the XX century.*

**Keywords:** *Labour Party, Christian Socialism, Church of England, Roman – Catholic Church, "free churches", Nonconformity, working class.*

**Надійшла до редколегії 10.03.2019.**